

הרב מיכאל סורוצקין

רו"כ הדעה והדיבור ובעמח"ס יש אם למקרא

הפרק האחרון של סנהדרין פרק חלק עוסק בענייני העולם הבא, ימות המשיח, ובתוך הדברים בענין מלכות בית דוד, וכך אמרו חכמינו (סנהדרין צח:), וז"ל הנצרך לענינו: 'אמר רב לא אברי עלמא אלא לדוד, ורבי יוחנן אמר למשיח. אמר רב נחמן אי מן חייא הוא כגון אנא, שנאמר והיה אדירו ממנו ומשלו מקרבו יצא. אמר רב אי מן חייא הוא כגון רבינו הקדוש, אי מן מתיא הוא כגון דניאל איש חמודות'. ע"כ וביאר רש"י שם דבריהם בשני אופנים, וז"ל: 'אם משיח מאותן שחיים עכשיו, ודאי היינו רבינו הקדוש, דסובל תחלואים וחסיד גמור הוה, כדאמרינן בבבא מציעא, ואם היה מאותן שמתו כבר, היה דניאל איש חמודות שנדון ביסורין בגוב אריות וחסיד גמור היה, והאי כגון לאו דווקא, לישנא אחרינא כגון רבינו הקדוש, כלומר, אם יש דוגמתו בחיים היינו רבינו הקדוש, ואם דוגמא הוא למתים, היינו כגון דניאל איש חמודות'. ע"כ. ומדקדוק דברי רש"י נראה דללישנא קמא הוה רבינו הקדוש דוגמא למי ראוי להיות משיח, עקב שהיה חסיד גמור אף שהיה בעל יסורים. ודניאל איש חמודות גם היה ראוי שגם הוא סבל יסורים והיה חסיד גמור, ואילו ללישנא קמא דוקא קאמר דאם הוא חי הוא רבינו הקדוש, ואם הוא מן המתים הרי הוא דניאל איש חמודות. וכן כתב ביד רמ"ה עיי"ש.

ואמרו ז"ל (סוכה נב.) דמשיח יהיה מבית דוד, ואכן היה רבינו הקדוש מבית דוד וכמו שאמרו חכמינו (כתובות סב:), וז"ל: 'רבי איעסק ליה לבריה בי רבי חייא, כי מטא למיכתב כתובה נח נפשה דרביתא. אמר רבי חס וחלילה פסולא איכא, יתיבו ועיינו במשפחות, רבי אתי משפטיה בן אביטל, ורבי חייא אתי משמעי אחי דוד'. ע"כ. ופירש רש"י: 'שפטיה בן

דוד היה, אביטל שם אשת דוד, ור' חייא אתי משמעי, וזהו הפסול שרבי היה מבית דוד, ולא היתה בת הבאה משמעי הוגנת לבנו, שלא היתה בת מלכים'. ע"כ. הרי שרבינו הקדוש היה מבני דוד. וכן כתב הרמב"ם (הקדמה לפירוש המשניות), וז"ל: 'כאשר נתפרסם מיחס חכמי המשנה, מהם רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא, ורבי יהודה הנשיא בן רבן גמליאל, בן רבי שמעון בן גמליאל הזקן, בן רבן שמעון, בן הלל הנשיא. והוא הלל הבבלי, אשר אליו נסמכה כת מן החכמים האחרונים, ועל דעתו היתה, ונקראת בית הלל. והלל זה הוא מבני שפטיה בן אביטל בן דוד. ואלה השבעה חכמים כבר התבאר שהם מזרע דוד'. ע"כ. הרי שרבינו הקדוש היה מבני בנו של הלל, שהיה מבני שפטיה בן אביטל ודוד המלך.

ואף אם אמנם היה רבינו הקדוש מבני דוד המלך מכל מקום לכאורה עדיין לא היה ראוי להיות מלך המשיח, שכן כתב הרמב"ם (ספר המצוות ל"ט שס"ב), וז"ל: 'ובבאור אמרו כתר מלכות זכה בו דוד וכן זרעו אחריו עד סוף כל הדורות, אין מלך למי שיאמין תורת משה רבנו, אלא מזרע דוד ומזרע שלמה לבד, וכל מי שהוא מזולת זה הזרע הנכבד, לענין מלכות נכרי קרינא ביה, כמו שכל מי שהוא מזולת זרע אהרן, לענין עבודה זר קרינא ביה וזה מבואר אין ספק'. ע"כ. ואם כן כיצד היה רבינו הקדוש להיות משיח, והרי הוא לא היה מזרעו של שלמה, אלא מזרע שפטיה, וצ"ע.

עוד יש להבין דלכאורה משמע מדברי חז"ל (סנהדרין א.) דהלל הזקן שרבינו הקדוש היה מצאצאיו מתייחס דרך אבותיו לשבט בנימין, ומיוחס לדוד המלך דרך אמהות שהוא אינו יחוסו העיקר, וז"ל: 'אמר רב האי מאן דבעי למידן דינא, ואי טעה

שער

דרשות הדרן

הרב מיכאל
סורוצקין

על הראב"ד בספר הקבלה שכתב שהלל היה בניו של שלמה מהזכרים, ולדעתו צריך לומר דתלמודא דידן פליג אירושלמי, וסובר שהלל בא משפטיה בן אביטל אשת דוד מן הזכרים, וטעות סופר נפל בדבריו ז"ל, ובמקום מבני בניו של שלמה צריך לומר מבני בניו של דוד.

והנה לדבריו בתירוצו השני נמצא דבאמת היה מצד אביו משבט בנימין, ומצד אמו היה מצאצאי שפטיה בן אביטל, ואכתי עדיף הוא מר' חייא דלא קאתי מדוד אלא רק משמעו אחי דוד, ונמצא דבתו אינה בת מלכים, ומשום הכי סבר רבי דנענש. ואי נימא דכלפי מלך המשיח צריך שיהא נמי מזרע שלמה וכדעת הרמב"ם, בעל כרחנו נצטרך לומר דסגי בזה שיהא מזרע שלמה מן הנקבות, וכדחזוין בהסוגיא דסנהדרין הנ"ל לדעת התוס' דגם מן הנקבות איכא קיום של ומחוקק מבין רגליו, ולפי זה נצטרך לומר דאמו של רבי היתה מצאצאי שפטיה בן אביטל מצד אביה, ואילו מצד אמה היתה מזרע שלמה, וסגי בזה לאחשובי מצאצאי דוד ומזרע שלמה, והא דאמר: רבי אתי משפטיה בן אביטל, כוונתו להתייחסותו מצד אבי אמו, ועדיף הוא מר' חייא דלא אתי אלא מאחי דוד ואינו ממשפחת המלוכה.

ומצאתי לדברי המאירי (פתיחה למסכת אבות) בענין יחוסו של הלל הזקן, וז"ל: 'ואשוב לדרכינו והוא שאחר דור שמעיה ואבטליון נתמנה נשיא הלל הזקן וכו', והלל זה עלה מבבל כמו שכתבנו, והוא היה נשיא גם כן מצד היחס ומבני שפטיה בן אביטל כמ"ש בחמישי של כתובות, אלא שלא היה כן אלא מצד האם, וכמ"ש בתלמוד המערב, רבי היה עניו ביותר וכו', ואי סליק רב הונא ריש גלותא לא שרינא גרמאי מן נשיאותא אלא אנא, מותיב ליה לעיל מיניה דהוא מדוכריא ואנא מנוקביא, כלומר שרב הונא והוא הנשיא שבבבל היה מזרע המלוכה מצד האב, ורבינו הקדוש מצד האם, כלומר שהיתה לאחד מקדומי משפחתו אשה מבני שפטיה בן אביטל, אבל מצד אביו היה משבט בנימין כמו שנתבאר בתלמוד

מיבעי למיפטרא לישקול רשותא מבי ריש גלותא, וכן אמר שמואל לשקול רשותא מבי ריש גלותא, פשיטא מהכא להכא ומהתם להתם, ומהכא להתם מהני דהכא שבט והתם מחוקק, כדתניא לא יסור שבט מיהודה אלו ראשי גליות שבבבל שרודין את ישראל בשבט, ומחוקק מבין רגליו אלו בניו של הלל שמלמדין תורה ברבים'. ע"כ. ובתוספות (ד"ה דהכא) כתב: 'עדיפי בני בבל דאיקרו שבט שרודין את העם במקל, והיינו טעמא משום דראש גולה מזכרים, ונשיא שבארץ ישראל מנקבות כדאמר בירושלמי'. ע"כ. ומקור הדבר הוא מהירושלמי (כלאים פ"ט ה"ג), וז"ל: 'רבי הוה ענוון סגין והוה אמר כל מה דיימר לי בר נשא אנא עביד וכו', אין סליק רב הונא ריש גלותא להכא, אנא מותיב ליה לעיל מיניי, דהוא מן יהודה ואנא מבנימין, דהוא מן דכריא ואנא מן נוקבתא'. ע"כ. מבואר אם כן דרבי שהיה מבני בניו של הלל מתייחס אחר שבט בנימין, ויחוסו אחר דוד המלך אינו מבניו ובני בניו של דוד, אם כן כיצד נאמר עליו שהוא ראוי להיות משיח, והלא לפי הרמב"ם צריך מלך המשיח להיות מבני דוד המלך.

אמנם לכאורה יש לומר דנחלקו בזה הבבלי והירושלמי, דלכאורה לפי הסוגיא בכתובות מוכח דלדעת הבבלי היה רבי מצאצאי שפטיה בן אביטל ומשבט יהודה, ושפיר מתייחס אחר בני בניו של דוד המלך. ואילו דעת הירושלמי היא להדיא דרבי היה משבט בנימין ולא משבט יהודה. וכך היא גם סברת ר' עקיבא אייגר (הגהות כתובות סב:) שציין לדברי הכנסת הגדולה (ח"מ סימן ג' הגהות לב"י אות ו'), וז"ל: 'אך קשה שראיתי בתלמוד שלנו כתובות פ' אע"פ שהלל היה מבני שפטיה בן דוד, ואיך קאמר הירושלמי שהנשיאים מן הנקיבות, וצריך לומר דתלמודא דידן פליגי אירושלמי, אי נמי דאתי משפטיה בן אביטל אשת דוד מן הנקיבות ולא מן הזכרים, אי נמי הכי קאמר ראש גלותא מוכרח הוא שיבוא מזרע דוד מן הזכרים, אבל הנשיאים אין קפידא אפילו שיהיה מן הנקיבות יכול להיות נשיא, אבל מה שיש לתמוה הוא

שער דרשות הדרן

הרב מיכאל
סורוצקין

המערב במס' כתובות בפ' הנושא. ומכל מקום בסדר הקבלה מצאתי שהלל היה דור ט"ו ליהויכין בדרך זה, יהויכין, שאלתיאל בנו, זרובבל בנו, משלם בנו, חנניא בנו, ברכיה בנו, חסדיא בנו, ישעיהו בנו, עובדיהו בנו, שכניהו בנו, שמעיהו בנו, ועדיהו בנו, חזקיה בנו, והלל היה אחיו של חזקיהו זה, ואינו נראה כן מן הירושלמי כמו שכתבנו. ע"כ. והנה מדברי הראב"ד עולה דבאמת הלל היה בן בנו של זרובבל בן שאלתיאל שהיה נכדו של יהויכין והיה בן אחר בן עד רחבעם בן שלמה, כדמבואר בספר מלכים, והנה דבריו הם דלא כהבבלי דמבואר דבא משפטיה בן אביטל, וליכא למימר דמצד אמו היה משפטיה ומצד אביו משלמה, דהרי הוה ליה לרבי לומר דהוא מזרע שלמה מצד אביו, וגם דלא כדברי הירושלמי דסבירא ליה דאתי משבט בנימין. וצ"ע דהיאך יפרנס דברי שני התלמודין.

אמנם עיקר הסוגיא דכתובות הנ"ל דמבואר דרבי הוא מצאצאי שפטיה בן אביטל גם צ"ע דהנה אמרו ז"ל (סנהדרין צט:) דבעונש כהני נוב כלה זרעיה דדוד, וז"ל: 'ומגלן דכלה זרעיה דדוד דכתיב ועתליה אם אחיזיהו ראתה כי מת בנה ותקם ותאבד את כל זרע הממלכה, והא אשתייר ליה יואש, התם נמי אשתייר אביתר דכתיב וימלט בן אחד לאחימלך בן אחיטוב ושמו אביתר, אמר רב יהודה אמר רב אלמלא נשתייר אביתר לאחימלך בן אחיטוב, לא נשתייר מזרעו של דוד שריד ופליט, ע"כ. ומבואר דמכל מלכות בית דוד לא נשתייר כי אם יואש שהיה בן אחר בן מרחבעם בן שלמה, ומה שייך לומר דהלל היה מצאצאו של שפטיה בן אביטל, וצ"ע.

ובעל כרחנו צריכים אנו לומר דעתליה לא הרגה אלא הזכרים ולא הנקיבות, ודבר זה מוכח מהמקראות דהרי אלישבע בת יהורם היתה זו שהצילה את יואש, ועל כן יש לומר דהרגה מזרע דוד רק את הזכרים, ומשום הכי לא הרגה את אלישבע, ונמצא דנהי נמי דמזרעו של שלמה נשתייר יואש, מכל מקום משאר בניו של דוד לא נשתייר בנים, ואם כן גם הא דאמרין

דרבי אתי משפטיה בן אביטל היינו מן הנקיבות. ובאמת יש לומר דזה היתה כונת דברי התוספות בסנהדרין: 'והיינו טעמא משום דראש גולה מזכרים, ונשיא שבארץ ישראל מנקבות כדאמר בירושלמי'. ולפי זה נמצא דריש גלותא הוי באמת מצאצאי דוד מן הזכרים מיואש שהוא מזרע דוד ושלמה, ואילו רבי דאתי משפטיה בן אביטל הוא מן הנקיבות דמלכות בית דוד, דהרי מן הזכרים של שאר בני דוד לא נשתייר שריד ופליט. ולפי זה מיושב מה שלא הביא הרמב"ם ביד החזקה הך דינא דמשיח צריך שיהא מזרע שלמה בלבד, וכמו שכתב בספר המצוות ובפירושו המשניות, וכבר עמדו בזה מפרשי הרמב"ם, ויישבו דהרמב"ם חזר בו מהא דצריך שיהא מזרע שלמה, עיי"ש. ולפי מה שנתבאר יש ליישב בפשיטות דכיון דלא נשתייר בן אחר בן אלא מיואש בלבד דהוא מזרע שלמה, שוב לא שייך שיהא בן אחר בן מזרע דוד אלא משלמה בלבד, ואין הלכה זו נוגעת למעשה.

ובזה יש לבאר מה שנאמר (בראשית מט י) 'לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו', וכבר עמדו בזה המפרשים מה ששינה הכתוב לומר לגבי שבט - יהודה, ולגבי מחוקק - מבין רגליו, ולכאורה היה צריך לומר 'לא יסור שבט ומחוקק מיהודה'. ויש לבאר על פי מה שאמרו ז"ל (יומא כו), וז"ל: 'אמר רבא לא משכחת צורבא מרבנן דמורי אלא דאתי משבט לוי או משבט יששכר לוי דכתיב יורו משפטיך ליעקב, יששכר דכתיב ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל, ואימא יהודה נמי דכתיב יהודה מחקקי, אסוקי שמעתא אליבא דהילכתא קאמינא'. ע"כ. ובתוספות שם ביאר: 'יש מקשה אמאי לא מייתי מדכתיב בתורה דכתיב לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו, ויש לומר דההיא בברכה הוא דכתיב אבל מהאי קרא מייתי שכן היה שביהודה יש מחוקקים'.

ולפי זה אתי שפיר הא דשינה הכתוב לומר גבי שבט - מיהודה, וגבי מחוקק - מבין רגליו, דאכן חלוקים הדברים דכלפי שבט ודין יוחסין צריך להיות

שער דרשות הדרן

הרב מיכאל
סורוצקין

היחס משבט יהודה ממש, ואילו לגבי מחוקק דהיינו נשיאים שפיר אף אם הוא רק מבין רגליו, דהיינו מבני בתו, וכדאמרינן להדיא בהסוגיא דסנהדרין דזהו החילוק בין ריש גלותא שבבבל לבין נשיא שבארץ ישראל, וכדאיתא בתוספות שם דמחוקק דהיינו נשיא הוי מבני בנות.

שער
דרשות הדרן

הרב מיכאל
סורוצקין